

بسم الله الرحمن الرحيم

سه فقیه در آیینہ ی سه ہمایش و دو مجموعه مقالات

حسین حلبیان^۱

پس از برگزاری سه ہمایش در سطح ملی و دو مجموعه مقالات به چاپ رسیده این نوشتار به بررسی و معرفی و مقایسه‌ای اجمالی در رابطه‌ی با این ہمایش‌ها و دو مجموعه مقالات می‌پردازد.

یکی از این ہمایش‌ها، ہمایش «علامه محمدتقی ایوانکی رازی نجفی اصفهانی صاحب هدایة المسترشدين و تبصرة الفقهاء» بود که به همت اداره‌ی ارشاد گرمسار جناب آقای مجتبی نورمحمدی و با نظارت آیة‌الله حاج شیخ هادی نجفی و در شهر ایوانکی در روز پنج‌شنبه ۱۹ محرم الحرام ۱۴۳۳ = ۲۴ آذر ۱۳۹۰ برگزار شد.

همایش دیگر ہمایش بزرگداشت حجة الإسلام شفتی است که در روز سه شنبه ۱۵ اسفند ماه ۱۳۹۱ در شهرستان طارم و با حضور امام جمعه ی زنجان و جناب حجة‌الاسلام و المسلمین حاج سید مهدی موسوی شفتی و دیگر صاحب نظران برگزار شد.

و دیگری همایش «علامه حاجی محمدابراهیم کلباسی که در روز چهارشنبه و پنج شنبه ۱۶ و ۱۷ اسفندماه ۱۳۹۱ در شهر اصفهان (مقبره ی حاجی کلباسی در مجاورت مسجد حکیم) با همکاری نهادهای گوناگون از جمله صدا و سیمای مرکز اصفهان برگزار شد و با همت جناب آقای حسین کلباسی اشتری و دکتر علی کرباسی‌زاده و حجة‌الاسلام و المسلمین حاج شیخ احمد کلباسی به سرانجام رسید.

همزمانی همایش سید حجة‌الاسلام و حاجی کلباسی خود مطلبی دارای لطف و قابل توجه است.

نکته‌ی قابل توجه:

مجموعه مقالات همایش حاجی کلباسی به هنگام برگزاری همایش به چاپ رسید که این موضوع خود حلاوت خاصی در ذائقه‌ی نویسندگان مقالات ایجاد می‌کند و پی‌گیری دست‌اندرکاران را می‌رساند، ولی با توجه به ضیق وقت و سرعت امر ممکن است کاستی‌هایی از این جهت ناشی شود.

ولی مجموعه مقالات همایش علامه ایوانکی با تأخیر و در فروردین ماه ۱۳۹۲ به چاپ رسید، که از جهتی این امر می‌تواند باعث دقت بیشتر در چاپ و ویراستاری و انتخاب فونت‌های مناسب و اجتناب از اغلاط تایپی و... باشد خصوصاً با توجه به اینکه بخش‌هایی از مجموعه مقالات به زبان عربی بوده و دقت و ظرافت‌های خاص را می‌طلبیده.

---

۱. استاد سطوح عالیہ حوزه علمیه قم.

و از جهتی همین تأخیر باعث افزوده شدن دقت و مقالات در پی آمده و عکس‌های مربوط به همایش شد که قابل تقدیر و ارزشمند است.

قابل ذکر اینکه با توجه به معاصرت سید حجة الاسلام با حاجی و شیخ محمدتقی، در هر دو مجموعه مقالات به گونه ای قابل توجه به شخصیت سید حجة الاسلام و برخی احوال و آراء ایشان توسط یکی از نوادگان وی پرداخته شده است.

۱- علامه محمدتقی ایوان کی رازی نجفی اصفهانی

علامه‌ی بزرگ شیخ محمدتقی بن محمدرحیم^۲، مشهور به صاحب حاشیه مؤلف کتاب گرانسنگ «هدایة المسترشدين فی شرح اصول معالم الدین» است که پدر ایشان اهل ایوان کی بوده و خود ایشان نیز ظاهراً در همین مکان متولد شده و سپس به عتبات عزیمت نموده و نزد اساتیدی همچون وحید بهبهانی، علامه‌ی بحرالعلوم، شیخ جعفر کاشف‌الغطاء، سید علی طباطبائی، سید محسن اعرجی کاظمی به تحصیل می‌پردازند و شاگردانی همچون صاحب روضات، میرزای شیرازی صاحب فتوا، شیخ محمدحسین صاحب فصول که برادر ایشان نیز می‌باشد، پرورش می‌دهند. محقق صاحب هدایه سرسلسله‌ی یکی از خاندان‌های بزرگ علمی شیعه و صاحب تألیفات گرانقدری است از جمله: رساله‌ی صلاتیه؛ تبصرة الفقهاء؛ هدایة المسترشدين^۳. صاحب روضات او را «افضل دانشمندان عصرش در فقه و اصول و بصیرترین آنها در معقول و منقول» می‌شمارد.^۴ و شیخ آقابزرگ تهرانی او را یکی از رؤسای طایفه‌ی امامیه در قرن سیزدهم نام می‌برد که به درجه‌ی بالایی از علم و عمل دست یافت.^۵ اثر اصولی مهم ایشان حاشیه و شرح معالم است موسوم به «هدایة المسترشدين»، که بارها نشر شده و اخیراً مؤسسه نشر اسلامی وابسته به جامعه‌ی مدرسین حوزه‌ی علمیه‌ی قم به طبع آن در سه جلد اقدام نموده است.

آیة‌الله شیخ محمدتقی رازی نجفی اصفهانی از فقیهان و اصولیان نامدار امامیه در سده‌ی سیزدهم هجری به‌شمار می‌رود و غالباً او را به اثر معروف و مهم او یعنی «هدایة المسترشدين فی شرح اصول معالم الدین» می‌شناسند، ولی آثار شایسته و درخور توجه دیگر ایشان نباید مغفول واقع شود.

۲. در کتاب «درآمدی به تاریخ علم اصول» به اشتباه «عبدالرحیم» آمده است. بنگرید: مهدی علی‌پور، همان، ص ۳۳۵.

۳. هادی نجفی، قبیله‌ی عالمان دین، ص ۱۳ تا ۲۸.

۴. سید محمدباقر خوانساری، روضات الجنات، ج ۲، ص ۱۲۳.

۵. آقابزرگ تهرانی، الکرام البررة، ص ۲۱۶.

رساله صلاتیه‌ی مشتمل بر کتاب طهارت و صلاة است و به زبان فارسی بوده و رساله‌ی عملیه این فقیه نبیه می‌باشد و با حواشی فرزندش آیة‌الله حاج شیخ محمدباقر همراه می‌باشد و ایشان احکام تقلید را هم بر این رساله افزوده‌اند و در اوائل آن حاشیه ذکر نموده‌اند، و به همین جهت شباهت با رساله‌های توضیح المسائل دارد. جناب آقای شیخ هادی نجفی می‌نویسد: مؤلف نامی را برای آن انتخاب نکرده است لذا در برخی از کتب شرح حال و تراجم و کتاب‌شناسی به نام‌های مختلف ضبط گردیده است.^۶

و در جای دیگر می‌نویسند: آنچه از قرائن و شواهد و نسخ کتاب حاضر استفاده می‌شود آن است که این کتاب (رساله‌ی صلاتیه) همان کتاب عمل و فتوای مؤلف فقیه آن است. پس در ضمن تألیفات مؤلف عناوین رساله‌ی صلاتیه و احکام نماز و رساله‌ی عملیه یا کتاب عمل و فتوا برگشت آن به همین کتاب حاضر است و در ضمن یک عنوان باید تنظیم گردد.^۷

ایشان درباره نسخه‌های کتاب می‌نویسند: کهن‌ترین نسخه‌ی موجود که تاکنون در اختیار بوده است، نسخه‌ای است از کتابخانه‌ی آیة‌الله روضاتی که تاریخ پایان کتابت آن به سال ۱۲۴۳ هـ.ق یعنی در زمان حیات مؤلف فقیه و پنج سال قبل از ارتحال ایشان به دیار باقی برمی‌گردد. و پس از آن نسخه‌ی کتابخانه‌ی آیة‌الله مرعشی نجفی است که در سال ۱۲۴۵ یعنی سه سال قبل از وفات مؤلف فقیه آن کتابت شده است و سوم نسخه‌ی کتابخانه‌ی مرحوم آیة‌الله سیدالعراقین است که کتابت آن در ذی‌القعدة الحرام ۱۲۴۶ یعنی دو سال قبل از وفات مؤلف فقیه آن کتابت شده است.^{۹۸}

این کتاب ارزشمند در سال ۱۳۸۳ هـ.ش با تحقیق شایسته‌ی فاضل ارجمند جناب آقای مهدی باقری سیانی به چاپ رسیده و در این اثر از پنج نسخه استفاده شده است^{۱۰} و علاوه بر این پنج نسخه از ۲۲۲ مأخذ و منبع استفاده شده که دلیل بر گستره‌ی شایان تحقیق مزبور می‌باشد.

همچنین محقق ارجمند جناب آقای جويا جهانبخش در مقاله‌ای تحت عنوان «رساله‌ای با بیش از پنج

۶. هادی نجفی، مقدمه رساله‌ی صلاتیه، ص ۳۹.

۷. همان، ص ۲۲.

۸. همان، ص ۲۲.

۹. در فهرستواره دستنوشته‌های ایران (دنا) از این کتاب دو نسخه معرفی می‌شود: یکی به نام احکام نماز که همان نسخه کتابخانه آیة‌الله مرعشی است. (فهرست دنا، ج ۱، ص ۳۸۹) و دیگری با نام رساله‌ی صلاتیه که نسخه کتابخانه ملی است. (فهرست دنا، ج ۷، ص ۱۵۷).

۱۰. رساله‌ی صلاتیه، ص ۷۱.

هزار فرع فقهی» به معرفی این اثر تحقیقی پرداخته‌اند.^{۱۱}

باید توجه شود که این کتاب صرفاً نقل فتوا نیست بلکه در مواردی اشاره به ادله شده مانند برخی کتب نیمه استدلالی مثل شرح لمعه‌ی شهیدین و همچنین در بسیاری مواردی مؤلف محترم اشاره به روایات دارند و یا به بیان قول قدما یا مشهور بین فقهاء و یا اقوال آنان می‌پردازند که همین باعث می‌شود که در عین حال که قابل استفاده برای عموم متدینین باشد برای فضلاء و مجتهدین نیز مفید بوده و مستفاد باشد.^{۱۲}

همان‌طور که قبلاً تذکر داده شد ظاهراً این رساله‌ی عملیه مشتمل بر احکام طهارت نیز بوده و با نام‌های مختلفی از جمله «کتاب عمل»^{۱۳} معرفی شده، ولی در علت نام‌گذاری آن به رساله‌ی صلاتیه جناب آقای حاج شیخ هادی نجفی می‌نویسند: چون نسخه‌ای که از این کتاب در ضمن مجموعه‌ای در کتابخانه‌ی ملی ایران به شماره‌ی ۷۲۱ وجود دارد و در جلد دوم صفحه‌ی ۲۲۷ از فهرست معرفی شده است^{۱۴}،... به همین جهت نام «رساله‌ی صلاتیه» با مشورت محقق ارجمند کتاب (جناب آقای مهدی باقری سیانی) و برخی از دوستان برای پشت جلد کتاب اختیار گردید.^{۱۵}

مؤلف این اثر می‌نویسد: چون نماز از اهم عبادات و طاعات است، و قبول سایر طاعات و اعمال - به مقتضای حدیث مشهور «إذا قبلت قبل ماسواها، و إذا رُدَّت رُدَّت ماسواها» - منوط به قبول آن است، این رساله‌ی مختصر را در بیان مسائل احکام متعلقه به آن قرار داده و رعایت اختصار را در آن نموده تا اغلب ناس از آن منتفع گردند...»^{۱۶}.

فروع فقهی مذکور در این کتاب را بیش از پنج هزار تخمین زده‌اند که البته نشانگر امتیازی بزرگ و جامعیتی قابل تقدیر است.^{۱۷}

فرزند مؤلف مرحوم آیه‌الله حاج شیخ محمدباقر (۱۲۳۵-۱۳۰۱ق) که خود مردی فقیه و از شاگردان صاحب جواهر (متوفی ۱۲۶۶ق) و شیخ انصاری (متوفی ۱۲۸۱ق) نیز به‌شمار می‌رود و اعاضی چون سید ابوالقاسم حسینی دهکردی (۱۲۷۲-۱۳۵۳ق) و شیخ محمدحسین نایینی (۱۲۷۷-۱۳۵۵ق) و سید محمدکاظم طباطبایی یزدی (۱۲۴۷-۱۳۳۷ق) از شاگردان او محسوب می‌شوند بر رساله‌ی بر حواشی تکمیلی و فتوایی

۱۱. جویا جهانبخش، کتاب دین ماه، شماره‌ی ۹۴ و ۹۳، ص ۲۹.

۱۲. برای مطالعه‌ی بیشتر رک: رساله‌ی صلاتیه، مقدمه‌ی محقق.

۱۳. سید محمدباقر خوانساری، روضات الجنات، ج ۲، ص ۱۲۴.

۱۴. از افادات محقق فاضل آقای رحیم قاسمی.

۱۵. هادی نجفی، مقدمه‌ی رساله‌ی صلاتیه، ص ۳۹.

۱۶. محمدتقی رازی اصفهانی، رساله‌ی صلاتیه، ص ۸۱.

۱۷. هادی نجفی، مقدمه رساله‌ی صلاتیه، ص ۱۹؛ و جویا جهانبخش، همان، ص ۳۰.

نوشته است.

محشی فقید خود می‌گوید: «نظر به این که احکام مسطوره در این رساله‌ی شریفه که از مرحوم آقای والد است غالباً مطابق با فتوای این ضعیف است، اکتفا به آن نموده، در قلیلی از مسائل که محلّ اختلاف بود اشاره به آن نموده، در حواشی مسطور است، و در بعضی مواضع اکتفا به ذکر احتیاط نموده».^{۱۸}

این رساله هم در اختیار مقلدان مرحوم شیخ محمدتقی بوده و هم در اختیار مقلدان فرزندش مرحوم شیخ محمدباقر نجفی.^{۱۹} بنابر برگه‌ای هم که بر یکی از دست‌نوشته‌های کتاب قرار گرفته، مرحوم حاج شیخ جمال‌الدین نجفی اصفهانی (متوفی ۱۳۵۴ق) فرزند شیخ محمدباقر، نیز عمل بدین رساله را تجویز کرده بوده است.^{۲۰}

نثر فارسی این رساله و حواشی آن، نثر علمایی روزگار قاجار است که البته برای عموم نگارش یافته است، و به‌طور کلی نثری است که امروز نیز قابل خواندن و فهم است. و با توجه به همین سادگی و زودبایی و غنای محتوایی متن، مطالعه‌ی این رساله برای عموم طلاب و مبلغان و مسأله‌گویان بسیار نافع به نظر می‌رسد.^{۲۱} این رساله در چاپ اول به تعداد ۱۰۰۰ نسخه با تحقیق جناب آقای مهدی باقری سیانی و به همت دانشمند فرهیخته حاج شیخ هادی نجفی از طرف کتابخانه آیه‌الله نجفی در تاریخ ۱۳۸۳ هـ.ش به طبع رسیده است.

در آخر نمونه‌ای از فروع کتاب را ذکر می‌کنیم:

مستحب است که قبل از شروع به حمد، استعاذه نماید. و بعضی از علما آن را واجب دانسته‌اند و آن ضعیف است. و محل استعاذه در رکعت اول است، و مشهور بین اصحاب استحباب اخفات آن است. و کیفیت استعاذه، موافق مشهور بین الاصحاب «أعوذ بالله من الشيطان الرجيم» است، و از حضرت صادق علیه السلام به این لفظ مروی است که «أعوذ بالله السميع العليم من الشيطان الرجيم».^{۲۲}

۲- تبصرة الفقهاء

کتاب گرانقدر تبصرة الفقهاء فقه استدلالی است و معظم ابحاث کتاب الطهارة و بحث اوقات صلاة و قسمتی از کتاب الزکاة و قسمتی از کتاب البیع را دارا است.^{۲۳}

۱۸. محمدباقر نجفی، رساله‌ی صلاتیه، ص ۸۲؛ جویا جهانبخش، همان، ص ۳۰.

۱۹. جویا جهانبخش، همان، ص ۳۰.

۲۰. رساله‌ی صلاتیه، ص ۲۱.

۲۱. جویا جهانبخش، همان، ص ۳۰.

۲۲. محمدتقی رازی اصفهانی، رساله‌ی صلاتیه، ص ۲۲۰ و ۲۲۱.

۲۳. هادی نجفی، قبیلہ‌ی عالمان دین، ص ۲۲.

و علامه شیخ محمد رضا نجفی درباره‌ی آن آورده: «وهو فی الفقه کالهدایة فی الاصول»^{۲۴} یعنی تبصرة الفقهاء در فقه مانند هدایة المسترشدين است در اصول.

و بحمدالله در تاریخ ۱۴۲۷ق در سه مجلد به تعداد ۱۰۰۰ نسخه و با تحقیق جناب آقای سید صادق حسینی اشکوری به طبع رسیده است. در مقدمه‌ی این طبع به شش نسخه اشاره شده است.^{۲۵} و از چهار نسخه در تصحیح این طبع استفاده شده.^{۲۶} در ابتدای کتاب قبیله‌ی عالمان دین مؤلف محترم می‌نگارد: «صورت نسخه‌ی خطی مؤلف و نسخه‌ی دیگری که از روی آن نوشته شده است دز نزد نگارنده موجود است».^{۲۷}

جناب آقای مهدی باقری سیانی درباره‌ی دوران آفرینش این اثر می‌آورد: این اثر گرانسنگ ثمر و میوه‌ی قرن سیزدهم هجری است که یکی از درخشان‌ترین دوران حوزه‌ی علمی کهن و پربرکت اصفهان می‌باشد، روزگاری که شهر اصفهان مجمع عالمان، دانشمندان، و فرهیختگان بزرگی بوده که هر یک چونان ستاره‌ای فروزان در آسمان علم و فقاہت شیعه نورافشانی می‌نموده‌اند که با ذکر نام برخی از آنان این مقال را زینت می‌بخشیم: شخصیت‌ها و فرزاندانی چون حضرات آیات عظام سید محمدباقر موسوی شفتی (متوفای ۱۲۶۰ق) معروف به حجة الاسلام صاحب مطالع الانوار، حاج محمدابراهیم کلباسی (متوفای ۱۲۶۱ق) صاحب اشارات الاصول، آقا محمدعلی هزارجریبی (متوفای ۱۲۴۵ق) صاحب مخزن الأسرار الفقهیہ، حاج محمدجعفر آباده‌ای (متوفای ۱۲۸۰ق) صاحب نقود المسائل، میر سید حسن مدرس (متوفای ۱۲۷۳ق) شارح مختصر النافع سید محمد شهبهانی (متوفای ۱۲۸۷ق) صاحب أنوار الریاض و ملا حسین‌علی تویسرکانی (متوفای ۱۲۸۶ق) صاحب کشف الاسرار، که پس از استاد خویش صاحب هدایة المسترشدين جانشین وی در کرسی تدریس بود.^{۲۸}

همچنین می‌نویسد: دوران خلق این اثر بشکوه دوران بالندگی مؤلف فرزانه‌ی آن بوده است.^{۲۹} مؤلف محقق آیه‌الله شیخ محمدتقی رازی نجفی اصفهانی در این اثر به بیان برخی آراء رجالی خویش پرداخته از جمله توثیق «عثمان بن عیسی» و «محمد بن سنان» و «محمد بن خلاد برقی» و «اسماعیل بن جابر».^{۳۰}

---

۲۴. محمد رضا نجفی، اعلاط الروضات، ص ۱۰.
۲۵. محمدتقی رازی اصفهانی، تبصرة الفقهاء، ص ۱۲.
۲۶. همان، ص ۱۳.
۲۷. هادی نجفی، قبیله عالمان دین، ص ۲۲.
۲۸. مهدی باقری سیانی، آیینہ‌ی پژوهش، شماره‌ی ۱۰۷-۱۰۸، ص ۶۶.
۲۹. همان، ص ۶۷.
۳۰. همان، ص ۶۸.

عمده‌ی مباحث تبصرة الفقهاء را مباحث طهارت به خود اختصاص داده و در قسمتی از آن ایشان به بیان اصالة الطهارة پرداخته که یک قاعده‌ی فقهی مهم و مبتلی به متدینین است.^{۳۱} که در مجموع کتاب طهارت حدود ۹۴۰ صفحه از این کتاب را به خود اختصاص داده و سپس به مباحث مربوط به اوقات نماز پرداخته‌اند که حدود ۱۲۰ صفحه از کتاب را به خود اختصاص داده است.

و کتاب زکات نیز حدود ۳۲۰ صفحه از کتاب را فرا گرفته و در آخر کتاب البیع است که حدود ۱۰۰ صفحه از کتاب را به خود اختصاص داده است.

نکته‌ای از تبصرة الفقهاء

در بحث مکاسب مرحوم شیخ انصاری سخنی از «بعض المعاصرین» نقل می‌کنند که محققین مکاسب به قائل آن راه نیافته‌اند و آیه‌الله حاج شیخ هادی نجفی^{۳۲} که از مدرسین محترم دروس خارج فقه و اصول حوزه‌ی علمیه اصفهان هستند در مطالعات خویش آن را در تبصرة الفقهاء یافته‌اند، و اینجانب را بر آن واقف نمودند. سخن این است که در بیع فضولی بنا بر مسلک کشف آیا طرف اصیل حق تصرف در مالی که مورد معامله قرار داده است دارد یا نه؟ مرحوم شیخ از «بعض المعاصرین» نقل می‌کند قول به جواز تصرف را.

عبارت شیخ انصاری چنین است: «ومّا علی القول بالكشف، فلا يجوز التصرف فيه، علی ما يستفاد من کلمات جماعة، كالعلامة والسيد العمیدی والمحقق الثانی وظاهر غیرهم. وربما اعترض علیه بعدم المانع له من التصرف؛ لان مجرد احتمال انتقال المال عنه فی الواقع، لا یقدح فی السلطنة الثابتة له؛ ولذا صرح بعض المعاصرین بجواز التصرف مطلقاً. نعم، اذا حصلت الاجازة كشفت عن بطلان کلّ تصرف منافٍ لانتقال المال الی المجیز، فیأخذ المال مع بقائه وبدله مع تلفه. قال: نعم لو علم باجازة المالك لم یجز له التصرف انتهى»^{۳۳}.

و محققینی که به اخراج مصادر و اقوال مکاسب پرداخته‌اند درباره‌ی قائل به این قول می‌نویسند: «لم نعثر علیه»^{۳۴} یعنی نیافتیم او را.

و حال آنکه این مطلب در کتاب البیع تبصرة الفقهاء موجود است و ایشان در چهارمین تتمیم به این مطلب قائل شده‌اند و نوشته‌اند: «والأظهر جواز تصرفاته فيه؛ أخذاً بمقتضى الأصل لعدم العلم بصحة العقد المانع من التصرف فيه؛ لدورانه بین الصحيح والفسد. ... نعم، لو علم بالفحوى اجازته له بعد ذلك لم یجز له التصرف فيه كما سنشیر إليه إن شاء الله»^{۳۵}.

۳۱. تبصرة الفقهاء، ج ۲ ص ۴۴۱.

۳۲. رک: هادی نجفی، الآراء الفقهية، ج ۵، ص ۴۴۸.

۳۳. مرتضی انصاری، مکاسب، ج ۳، ص ۴۱۴.

۳۴. همان.

۳۵. تبصرة الفقهاء، ج ۳، ص ۳۵۲.

و تلمیذ علامه شیخ محمدتقی، آیه‌الله شیرازی صاحب فتوای تنباکو نیز این نظر را از ایشان نقل می‌کند.^{۳۶} و این مطلب بیانگر اهمیت نشر آثار ایشان است که اگر در دسترس محققین بود اظهار ناتوانی از یافتن قولی در مکاسب که از مهم‌ترین کتب درسی حوزه‌ی علمیه‌ی شیعه است نمی‌کردند و همچنین نشانگر نظر داشتن و اهتمام فحول علمای امامیه مانند شیخ انصاری و میرزای شیرازی به نظرات فقهی جناب شیخ محمدتقی است.

۳- رساله‌ی «شرب القلیان فی شهر رمضان»

مفطر بودن یا نبودن استعمال دخانیات در روزه‌ی ماه مبارک رمضان از مسائل مورد بحث فقها است که هم‌اکنون نیز مورد بحث و مبتلی به است.

فقیه محقق و اصولی کبیر شیخ محمدتقی در این باره رساله‌ای مختصر تألیف نموده‌اند که به تحقیق جناب آقای مجید هادی‌زاده در دفتر چهارم میراث حوزه‌ی علمیه‌ی اصفهان به طبع رسیده.

ایشان در این رساله قول به عدم منع از دخان را قوی و لکن مراعات احتیاط را مهم شمرده است.^{۳۷} و تاریخ اتمام این رساله در رجب ۱۲۵۸ ضبط شده است. و محقق این رساله جناب آقای هادی‌زاده بر این نظر است که این رساله اولین رساله‌ی تصنیف شده در این موضوع است.^{۳۸} همچنین ایشان می‌نویسند: «تنها دستنوشته آن هم‌اکنون در نجف اشرف قرار دارد و دوست فاضل جناب حجة الاسلام شیخ محمد کرباسی رحمته‌الله تصویر آن را رهاوردمان کرد».^{۳۹}

به هر حال احیاء آثار گذشتگان توفیق بزرگی است که نصیب ایشان شده و علاوه بر موجبات افتخار برای محقق گرامی برای جامعه‌ی علمی تشیع موجب بالیدن و افتخار است.

مؤلف در بخشی از این رساله در رابطه با «قلیان کشیدن» چنین آورده:

«آنچه به نظر قاصر می‌رسد، عدم منع از آن است؛ اما:

[۱] چون دلیل واضحی بر منع به نظر نمی‌آید،

[۲] دعوی اندراج آن در اکل و شرب بی‌وجه است،

[۳] و اشتغال آن بر اجزاء صغار... باعث منع نمی‌توان شد...».^{۴۰}

ایشان همچنین روایت موثقه‌ای نقل می‌فرمایند از حضرت علی بن موسی الرضا علیه آلاف التحية و الثناء

۳۶. تقریرات آیه‌الله المجدد الشیرازی، ج ۲، ص ۲۸۲.

۳۷. میراث حوزه‌ی اصفهان، دفتر چهارم، ص ۸۱.

۳۸. همان، ص ۷۲.

۳۹. همان، ص ۷۱.

۴۰. همان، ص ۷۹.

مبنی بر جواز دخول دود و غبار در حلق که محقق محترم آن را در پاورقی آورده و روایت چنین است:
عن الرضا علیه السلام قال: سألته عن الصائم يتدخّن بعودٍ أو بغير ذلك، فتدخل الدخنة في حلقه فقال: جائزٌ لا بأس به. قال: وسألته عن الصائم يدخل الغبار في حلقه؟ قال: لا بأس.^{۴۱}

و ایشان روایت منع دخول غبار در حلق^{۴۲} را ضعیفه‌ی معلوله می‌دانند.

۴- هدایة المسترشدين

کتاب گرانسنگ و قیّم هدایة المسترشدين کتابی است که در نزاع اخباری و اصولی مرحوم شیخ محمدتقی را در صفّ مدافعین از عقل‌گرایی شیعه و مبارزین اصولی قرار می‌دهد و چگونه این‌گونه نباشد مردی که در وصف او نوشته‌اند: ۱۵ سال در کربلا از محضر وحید بهبهانی بهره برد و ملازم آن بزرگوار بوده.^{۴۳}

مرحوم محمدباقر وحید بهبهانی که در قرن سیزدهم چون سدّی محکم در برابر هجمه‌ی اخباریون ایستادگی کرد توانست با پرورش شاگردانی همچون شیخ محمدتقی ادامه‌دهنده‌ی راه سلف صالح در تدوین و اهتمام به دانش اصول فقه باشد؛ و با ورود ایشان به اصفهان و تدوین هدایة المسترشدين بنیان‌های عقل‌گرایی و اصولی‌گری در اصفهان مستحکم شده است.

شهرت اصولی ایشان و برادرشان جناب شیخ محمدحسین صاحب فصول چنان است که افکار اصولی آنان موردنظر اعلام اصولی شیعه بوده و شاید همین سبب شده که برخی محققین و مؤلفین بر این عقیده شوند که شهرت اصولی‌گری مرحوم شیخ محمدتقی باعث کم‌تر دیده شدن فقاہت و مهارت فقهی ایشان و آثار فقهی ایشان شده است.

در رابطه با معرفی کتاب هدایة المسترشدين می‌توان به مقدمه‌ای که حفید ایشان آیة‌الله شیخ مهدی مجدالاسلام نجفی بر هدایة المسترشدين نوشته‌اند اشاره نمود. در این مقدمه که حدود ۲۵ صفحه است با شیوایی و تحقیق قابل تقدیر به بیان جایگاه هدایة المسترشدين و نظرات اصولی مؤلف آن در نزد فقها و اصولیان زبانزد مانند شیخ اعظم انصاری و مجدد شیرازی و محقق خراسانی و محقق نایینی و محقق عراقی و محقق اصفهانی و مؤسس حائری و آیة‌الله العظمی بروجردی و امام خمینی پرداخته‌اند.^{۴۴}

همچنین محقق گرامی جناب آقای سید محمدرضا جلالی در مجله‌ی آینه‌ی پژوهش شماره‌ی ۶۳ (مرداد و شهریور ۱۳۷۹ش) به معرفی هدایة المسترشدين و مؤلف آن پرداخته‌اند.^{۴۵}

۴۱. وسائل الشیعة، ج ۱، ص ۶۹، ح ۱۲۸۵۱.

۴۲. همان، ح ۱۲۸۵۰.

۴۳. سید محمدرضا جلالی، معرفی کتاب، مجله‌ی آینه‌ی پژوهش، شماره‌ی ۶۳، ص ۷۶.

۴۴. محمدتقی رازی اصفهانی، هدایة المسترشدين، ج ۱، صفحات ۵ تا ۳۱.

۴۵. رجوع کنید به همین مجموعه، مقاله ششم، ص ۱۰۷.

محقق گرانقدر شیعه صاحب روضات الجنات درباره‌ی استاد خویش صاحب هدایة می‌نویسند: «ایشان، افضل اهل عصر خود در فقه و اصول گردید؛ بلکه بینا تر از همه‌ی اهل زمان خود در معقول و منقول بود و چنان گشت که چونان مجسمه‌ی افکار دقیق، و صاحب نظرات عمیق شد. استاد عموم در همه‌ی علوم، و در علم اصول فقه بالخصوص».^{۴۶}

علامه شیخ آقابزرگ تهرانی کتاب‌شناس بزرگ شیعه درباره‌ی هدایة المسترشدين می‌نویسند: «این کتاب مورد قبول و تحسین اکابر و فحول محققین و اعلام واقع شد؛ تا حدّی که ایشان را تا این عصر به خاندان صاحب حاشیه می‌شناسند، به طوری که اگر کلمه‌ی «حاشیه» اطلاق شود، به غیر از این کتاب به ذهن تبادر نمی‌کند. برای درک احاطه‌ی ایشان و تبحر و تحقیق در علم اصول، این کتاب کفایت می‌کند، چون حاوی تحقیقات عالی‌ای است که بسیاری از نوشته‌های مهم، از آنها خالی است».^{۴۷}

جناب آقای سید محمد رضا جلالی درباره‌ی این کتاب نوشته‌اند:

این کتاب شرحی است مفصل و مبسوط و مستدل بر کتاب بلندآوازه‌ی «معالم الدین فی اصول الدین». کتاب «معالم» از مشهورترین کتاب‌های اصولی درسی است که در مرحله‌ی سطح، طلاب آن را فرا می‌گیرند. مؤلف او شیخ حسن بن زین‌الدین (متوفای ۱۰۱۱ هـ) است که بر اثر درسی بودن، شرح‌ها و حاشیه‌های زیادی دارد، و این حاشیه از پیرامنه‌ترین و استوارترین آنها است که همواره مورد مراجعه بوده است. نه تنها مبتدئین بلکه علما و محققین نیز بدان مراجعه می‌کرده‌اند.^{۴۸}

جناب شیخ محمد تهرانی پسرخواهر شیخ محمد تقی و داماد او را اول کسی دانسته‌اند که کتاب هدایة المسترشدين را جمع‌آوری نموده و تصحیح نموده و بر آن تعلیقه زده.^{۴۹}

همچنین وجود نسخ خطی فراوان دلیل بر اهتمام طلاب به این کتاب است و نسخه‌های خطی متعددی در کتابخانه‌های مختلف شناسایی شده.^{۵۰}

عبارتی از هدایة المسترشدين:

و اما حدّه [حدّ اصول الفقه] علی ما اختاره جماعة من المتأخرين «هو العلم بالقواعد الممهّدة لاستنباط الأحكام الشرعية الفرعية».^{۵۱}

۴۶. محمدباقر خوانساری، روضات الجنات، سید محمد رضا جلالی، همان، ص ۷۷.

۴۷. آقابزرگ تهرانی، الکرام البررة، ج ۱، ص ۲۱۶، سید محمد رضا جلالی، همان.

۴۸. سید محمد رضا جلالی، همان.

۴۹. مهدی نجفی، همان، ص ۱۱.

۵۰. مهدی نجفی، همان، ص ۱۰، سید محمد رضا جلالی، همان، ص ۷۸.

۵۱. محمد تقی رازی اصفهانی، هدایة المسترشدين، ج ۱، ص ۹۷.

۵- تعلیقه‌ای در اقل و اکثر ارتباطی

این تعلیقه در دفتر ششم میراث حوزه‌ی اصفهان با تحقیق شایسته‌ی جناب آقای مهدی باقری سیانی به طبع رسیده.

فقیه عالیقدر جهان تشیع سید جواد عاملی صاحب مفتاح الکرامه رساله‌ای گردآورده مشتمل بر نظرات سه تن از بزرگان عصر یعنی سید محسن اعرجی کاظمینی و شیخ جعفر کاشف‌الغطاء و شیخ محمدتقی رازی نجفی اصفهانی.

جناب آقای مهدی باقری سیانی درباره‌ی این اثر آورده است: ظاهراً فردی از محقق اعرجی راجع به یکی از عبارات اصولی وی - الشغل الیقینی یستدعی البراءة الیقینیة - پرسش می‌کند و وی در پاسخ قسمت اول این رساله را می‌نویسد، این نوشته را سید جواد عاملی می‌بیند و آن را بر دیگر استاد خویش شیخ جعفر کاشف‌الغطاء عرضه می‌دارد؛ مرحوم کاشف‌الغطاء برخی از نظرات سید اعرجی را نقد نموده و جواب آن را به صورت مکتوب در اختیار سید عاملی قرار می‌دهد. سید عاملی، نقد شیخ جعفر را بر سید اعرجی عرضه می‌نماید و سید نیز در جواب از مبانی خود دفاع و نقد شیخ جعفر را پاسخ می‌گوید. نقد شیخ جعفر را بر سید اعرجی عرضه می‌نماید و سید نیز در جواب از مبانی خود دفاع و نقد شیخ جعفر را پاسخ می‌گوید.

برای بار دوم جواب و نقد سید محسن توسط سید عاملی بر شیخ جعفر عرضه می‌گردد؛ شیخ جعفر نقد دوم سید محسن را مجدداً پاسخ می‌گوید؛ این پاسخ به دست سید محسن می‌رسد و برای بار سوم وی از خود دفاع می‌نماید، ولی این پاسخ به دست شیخ جعفر نمی‌رسد.

از سوی دیگر نوشته‌ی اول سید اعرجی را شیخ محمدتقی رازی می‌بیند (و شاید به واسطه‌ی سید جواد عاملی در اختیار وی قرار می‌گیرد) و صاحب هدایة المسترشدين نیز برخی از مبانی استاد خود را نقد نموده و آن را به صورت تعلیقه در کناره‌ی نوشته‌ی استاد می‌نویسد.

مکان آفرینش این اثر نجف اشرف است و تاریخ به انجام رسیدن آن حدود سال ۱۲۱۵ ق یا قبل از آن می‌باشد.^{۵۲}

اصل نسخه‌ی این رساله در کتابخانه‌ی مرحوم آیه‌الله شیخ هادی کاشف‌الغطاء (۱۲۸۹-۱۳۶۱ق) و اینک در نجف اشرف و نزد نواده‌ی ایشان جناب حجة الاسلام دکتر عباس کاشف‌الغطاء نگهداری می‌شود. و با پی‌گیری جناب حاج شیخ هادی نجفی در اختیار محقق این اثر قرار گرفته.^{۵۳}

عبارتی از مرحوم شیخ محمد تقی در این تعلیقه:

۵۲. مهدی باقری سیانی، میراث حوزه‌ی اصفهان، دفتر ششم، ص ۴۰۸.

۵۳. همان، ص ۴۱۲.

«مع انه يمكن ان يدعى في أن الشرط وإن كان في حد ذاته خارجاً إلا أن الاشتراط به داخل فهو كالجزء الإضافي أعني كالبصر بالنسبة إلى العمى فإن التقييد داخل في مفهوم العمى وان كان التقييد خارجاً قلنا فيه تأمل لانه لا يعد جزءاً عرفاً فتأمل...»^{۵۴}

و این عبارتی است که در آن مرحوم شیخ خواسته‌اند تفاوت بین جزء و شرط را متذکر شوند.

۶- تجزی در اجتهاد

این اثر با تحقیق جناب آقای سید محمدرضا شفتی، در مجموعه مقالات علامه محمدتقی ایوان‌کی به سال ۱۳۹۲ به چاپ رسیده. این اثر دو سؤال و جواب است که به خط برادر صاحب روضات مرحوم حاج میر سید محمد چهارسوقی (متوفی ۱۲۹۳) ضمن مجموعه‌ای در کتابخانه‌ی مرحوم آیه‌الله حاج سید حسن فقیه‌امامی نگهداری می‌شود.

قسمتی از جواب علامه صاحب هدایه چنین است: «قول به جواز تجزی در اجتهاد خالی از قوت نیست؛ چه مفروض در متجزی آن است که مدارک مسأله را تحصیل نموده و قوه‌ی استنباط و فهم آنها را حاصل کرده»^{۵۵}.

۱-۳- آثار و مقالات همایش علامه شیخ محمدتقی ایوان‌کی رازی نجفی اصفهانی

- ۱- پیام آیه‌الله العظمی حاج شیخ لطف‌الله صافی گلبایگانی رحمته‌الله
- ۲- پیام آیه‌الله العظمی حاج شیخ حسین مظاهری رحمته‌الله
- ۳- پیام آیه‌الله العظمی حاج شیخ حسین بشیر نجفی رحمته‌الله از نجف اشرف
- ۴- ترجمه پیام آیه‌الله العظمی حاج شیخ حسین بشیر نجفی رحمته‌الله از نجف اشرف
- ۵- پیام ریاست محترم جمهوری وقت آقای دکتر محمود احمدی‌نژاد
- ۶- ایوان‌کی، ری، اصفهان استاد محمد مهریار
- ۷- مقدمه‌ی هدایه‌ی المسترشدين آیه‌الله حاج شیخ مهدی مجدالاسلام نجفی / ترجمه‌ی محمود نعمتی

۵۴. همان، ص ۴۲۲.

۵۵. مجموعه مقالات همایش علامه ایوان‌کی، ص ۱۶۴.

- ۸- آثار خیریه و باقیات الصالحات خاندان شیخ
محمدتقی رازی نجفی اصفهانی
- ۹- مؤلف رساله‌ای در صفات مؤمن و شرایط
ایمان اعتقادی و عملی
- ۱۰- جرعه‌ای از دریا
- ۱۱- هدایة المسترشدين و مؤلف آن
- ۱۲- مقدمه‌ی تبصرة الفقهاء
- ۱۳- تراجم أعلام بيت الشيخ محمدتقی
- ۱۴- آية الله العظمى الشيخ محمدتقی الإصفهانی
النجفی من أعلام الحوزة العلمية النجفیه
- ۱۵- تجزی در اجتهاد
- ۱۶- تشرفات آیات عظام نجفی اصفهانی
- ۱۷- از ایوان کيف تا ایوان نجف
- ۱۸- فقه صاحب هدایة المسترشدين
- ۱۹- رساله‌ای با بیش از پنج هزار فرع فقهی
- ۲۰- یک نکته از هزاران معرفی کتاب تبصرة
الفقهاء و مؤلف آن
- ۲۱- شرح هدایة المسترشدين و مؤلف آن
- ۲۲- سیری اجمالی در برخی آثار فقهی و اصولی
علامه محمدتقی رازی نجفی اصفهانی
- ۲۳- نگاهی به دو اثر اصولی معالم الدین و هدایة
- محقق خبیر سیّد مصلح الدین مهدوی
- آية الله سيّد محمدعلی روضاتی
- آية الله العظمى سيّد موسى شبيري زنجاني مدظله
- آية الله سيّد محمدرضا جلالی
- آية الله حاج شيخ هادی نجفی / ترجمه‌ی محقق
گرانقدر محمود نعمتی
- الإمام الشيخ محمدحسين كاشف الغطاء / تحقيق:
حجة الإسلام والمسلمين شيخ محمد كرباسی
- العلامة الدكتور السيد محمد بحر العلوم
- علامه شيخ محمدتقی رازی نجفی اصفهانی /
تحقيق: سيّد محمدرضا شفتی
- حجة الإسلام و المسلمین استاد حاج شيخ
علی اکبر مهدی پور
- حجة الإسلام و المسلمین استاد حاج شيخ
علی اکبر مهدی پور
- حجة الإسلام و المسلمین استاد حاج سيّد مهدی
حائری قزوینی
- محقق گرامی جویا جهانبخش
- حجة الإسلام و المسلمین مهدی باقری سیانی
- حجة الإسلام والمسلمين مهدی باقری سیانی
حسین حلبیان
- حسین حلبیان

المسترشدین

- ۲۴- عیار نقد بررسی دلیل عقلی صاحب الهدایة
بر حجیت خبر واحد و نقود آن
آیة الله حاج شیخ هادی نجفی
- ۲۵- اهمیت و ویژگی های فقه امامیه در عصر
رازی و جایگاه وی در این حوزه
دکتر سید احمد عقیلی
- ۲۶- نسخه شناسی و کتاب شناسی آثار علامه
شیخ محمدتقی رازی نجفی اصفهانی
پژوهشگر محترم سید مهدی شیخ الاسلامی
- ۲۷- بررسی گوشه هایی از احوال و آثار دو فقیه
معاصر
محقق گرامی سید محمد رضا شفتی
- ۲۸- معنویت خاندان شیخ محمدتقی رازی نجفی
اصفهانی
فاضل محترم محمدعلی نجفی
- ۲۹- مروری اجمالی بر معماری تکیه ی شیخ
محمدتقی رازی صاحب حاشیه
پژوهشگر محترم مهدی نجار اعرابی

۴-۱- برخی اشعار چاپ شده در مجموعه مقالات علامه ایوان کی

۱- قصیده ی علامه سید عبدالستار حسنی بغدادی در رثاء آیة الله سید محمدعلی روضاتی در ۲۴ بیت^{۵۶} با

مطلع:

قد قضی نحبه (علی) المعالی   صفوة النسل من بنی المختار

۲- تاریخ وفات آیة الله سید محمدعلی روضاتی از علامه سید عبدالستار حسنی بغدادی^{۵۷}:

ذی أصفهان الیوم قد روّعت   بالمحض من أشراف ساداتها

ذاک الذی علوم دین الهدی   بجِدِّه أدرك غایاتها

وَمُدَّ دعاه الله سبحانه   إلى الفردیس وخیراتها

جنات عدن من فقدناه قد   أرخته «حیُّ بروضاتها»

سنة ۱۴۳۳=۱۸+۱۴۱۵

۵۶. مجموعه مقالات علامه ایوان کی، ص ۹۱.

۵۷. همان، ص ۹۳.

۳- «شهریار علم» شعری از علی دلیر در ۴۴ بیت^{۵۸}

۴- شعری از ابوالمجد شیخ محمدرضا نجفی اصفهانی^{۵۹}

۵- شعری از سید جعفر حلّی در رابطه‌ی اجرای حدّ توسط آفانجفی اصفهانی^{۶۰}

۶- شعری از شریف رضی^{۶۱}

۷- ماده تاریخ وفات شیخ محمّدباقر که توسط میرزا آقا جان پرتو سروده شده.

سال فوتش چو خواست «پرتو» گفت: «رحمت حق بحت اسلام»

۱۳۰۱ق

۸- تاریخ وفات شیخ محمّدتقی صاحب حاشیه که توسط «ضیاء» سروده شده

از بین تاریخ آن کلک ضیاء زد رقم «راهنمای امم کرد بخت مقام»

۱-۵- تولید کلیپ و فیلم کوتاه «طنین بیداری» در گرمسار

بنابرابری که در نشریه ی پیام استان سمنان به تاریخ سه شنبه ۲۹ مرداد ۱۳۹۲ منتشر شده: کلیپ و فیلم کوتاه «طنین بیداری» در صد و هشتاد و ششمین سالگرد ارتحال علامه آیه‌الله شیخ محمّدتقی ایوانکی ملقب به نجفی اصفهانی صاحب اثر ارزشمند هدایة المسترشدين در گرمسار تولید شده است. به گزارش روابط عمومی اداره فرهنگ و ارشاد اسلامی گرمسار، مجتبی نورمحمّدی رئیس اداره فرهنگ و ارشاد اسلامی گرمسار ضمن اعلام این مطلب افزوده: انگیزه و هدف شناساندن زندگی و شخصیت این عالم بزرگوار ساخته شده است به صورت داستان کوتاه پانزده دقیقه‌ای و برای ترغیب علاقمندان و جوانان به کشف حقیقت والاتری از علامه تهیه و تولید شده است.

این اثر با تکنیک‌های کروماکی و جلوه‌های جذاب بصری و به صورت روائی کارشده است و از حضور دو استاد و مدرس هنری و با بهره‌گیری از آرشیوهای شبکه قرآن به شکل ترکیبی خاصی در آمده است. تصویربرداران این فیلم آقایان رضا مقدم و ناصر مولوی می‌باشند که در نماهای فیلم از صحنه‌های قدیمی بازسازی شده و پلان‌های گذشته برای به تصویر کشیدن کودکی تا پایان عمر ایشان استفاده کرده‌اند.

---

۵۸. همان، ص ۳۹۴.

۵۹. همان، ص ۱۴۷.

۶۰. همان، ص ۱۴۲.

۶۱. همان، ص ۱۴۳.

۲- آية الله سيّد محمدباقر شفتی معروف به حجة الاسلام

جناب سيّد محمدباقر چرزی شفتی اصفهانی بيدآبادی، معروف به حجة الاسلام، فرزند محمدنقی از فقهای بزرگوار و جليل القدر که بنا بر آنچه در بيان المفاخر آمده است در سال ۱۱۷۵ در قریه‌ای از قرای طارم علیا بنام چرزه در حدود ۵۰ کیلومتری شهر زنجان و شصت کیلومتری شفت، در یک خانواده‌ی متوسط و روحانی و اصیل به دنیا آمد،^{۶۲} سپس حدود سال ۱۱۸۲ به اتفاق خانواده و پدر و مادر به شفت که در جنوب غربی شهر رشت واقع شده مهاجرت نموده است.^{۶۳}

مرحوم سيّد پس از آنکه مقدمات علوم و سطوح فقه و اصول را به‌خوبی فراگرفت جهت ادامه‌ی تحصیل رهسپار اعتبار مقدسه‌ی ائمه‌ی عراق عليهم السلام گردید (سال ۱۱۹۲ یا ۱۱۹۷) و به درس و بحث پرداخت.

ظاهراً مرحوم سيّد در سن ۱۷ سالگی به سال ۱۱۹۲ به عتبات مهاجرت نموده و مدت یک سال در کربلا به درس اساتید حاضر می‌شد و در سال ۱۱۹۴ به نجف اشرف مهاجرت نموده و تا سال ۱۰۲۴ در آن ارض اقدس در خدمت اساتید به سر برد، در این سال به علت ابتلاء به مرض حرقة البول برای معالجه به بغداد و سپس کاظمین مهاجرت نمود و ظاهراً بیش از یک سال در آن شهر نزیست و در سال ۱۲۰۵ یعنی سال فوت استادش وحید بهبهانی به ایران مراجعت نموده و نخست مدت شش ماه در قم نزد میرزای قمی تلمذ نموده سپس به کاشان رفته و پس از مدتی که طول آن معلوم نیست به قم مراجعت نموده و تا سال ۱۲۱۵ یعنی سالی که مرحوم میرزای قمی جهت سيّد حجة الاسلام اجازه مرقوم داشته در قم بوده و سپس در سال ۱۲۱۶ به اصفهان منتقل گردیده و تا آخر عمر یعنی سال ۱۲۶۰ در اصفهان مقیم بوده.^{۶۴}

برخی از اساتید و مشایخ سيّد حجة الاسلام:

۱- میرزای قمی صاحب قوانین

۲- وحید بهبهانی

۳- شیخ جعفر کاشف الغطاء

۴- سيّد علی صاحب ریاض المسائل

۵- سيّد محسن أعرجی کاظمینی

۶۲. لذا آنچه در مقدمه‌ی «الرسائل الرجالية»، ص ۵، آمده که مسقط الرأس ایشان محله‌ی بيدآباد اصفهان است قابل خدشه است.

۶۳. تحفة الأبرار، ج ۱، ص ۲۵ و ۲۶.

۶۴. تحفة الأبرار، ج ۱، ص ۷۲.

۶- حاج ملا مهدی نراقی

۷- علامه حاج سیّد مهدی بحر العلوم طباطبائی

تألیفات و آثار:

برای آن جناب آثاری شمرده شده که در تحفة الأبرار ۶۰ عدد و در مقدمه‌ی رسائل رجالیه ۶۸ عدد برشمرده شده است و بحمد الله تعدادی از آنها به چاپ رسیده. در این مجال ما به بیان ده اثر اکتفا می‌کنیم:

۱- مطالع الأنوار

۲- تحفة الأبرار

۳- الرسائل الرجالیه

۴- إجراء الحدود فی زمن الغیبة

۵- سؤال و جواب

۶- مناسب حج

۷- رساله‌ی آداب صلوة اللیل و فضائلها

۸- رساله‌ای در حقیقت و مجاز

۹- رساله‌ای در سلام نماز نافله در ردّ بر مولی علی اکبر ازه‌ای

۱۰- الحلیة اللامعة در حواشی و تعلیقات بر کتاب البهجة المرضیة اثر سیوطی.

۱-۲- همایش بزرگداشت در شهرستان طارم

به گزارش روابط عمومی اداره فرهنگ و ارشاد اسلام شهرستان طارم همایش بزرگداشت علامه سیّد محمّدباقر موسوی چرزه‌ای مشهور به شفتی در روز سه‌شنبه ۹۱/۱۲/۱۵ رأس ساعت ۹ صبح با حضور نماینده ولی فقیه در استان و امام جمعه زنجان، ائمه جمعه سراسر استان، مدیر کل فرهنگ و ارشاد اسلامی استان زنجان، نواده علامه چرزه‌ای، نماینده مردم زنجان، طارم در مجلس شورای اسلامی، امام جمعه شهرستان رودبار و مردم ولایت‌مدار و مسئولین شهرستان در محل مسجد جامع شهر آب‌بر برگزار شد.

در ابتدا این همایش با تلاوت آیاتی چند از کلام الله مجید و پخش سرود ملی جمهوری اسلامی ایران آغاز شد. در ادامه عباسی رئیس اداره فرهنگ و ارشاد اسلامی و دبیر همایش گزارشی از کارهای انجام گرفته در مورد همایش ارائه کرد. سپس صادق‌پور امام جمعه شهرستان طارم به حاضرین در همایش و علماء و مسئولین خیرمقدم گفت. در مرحله بعدی برنامه حجة الاسلام والمسلمین سیّد مهدی شفتی از نوادگان علامه چرزه‌ای ضمن قرائت پیام حضرت آیه‌الله العظمی مظاهری از خصوصیات اخلاقی و دینی ایمانی و اعتقادی جد

خود برای حاضران مطالبی را مطرح کرد. سپس آیه‌الله خاتمی نماینده ولی فقیه در استان و امام جمعه زنجان از تلاش مسئولین در جهت برگزاری همایش تقدیر و تشکر نموده و علامه چرزه‌ای را از عالمان بزرگ زمان خود دانسته و از ایشان به عنوان مرجعی بزرگ در جهان تشیع عنوان و ابراز امیدواری کرد که این مراسمات باعث زنده ماندن نام بزرگان دین و اسلام و باعث جذب جوانان به سوی ولایت باشد. بعد از سخنرانی ایشان دو تن از شاعران برجسته شهرستان انعامعلی محمدی و سید حسین موسوی در مدح علامه چرزه‌ای اشعاری را قرائت نموده و در آخر برنامه دکتر قائم‌فرد از اساتید دانشگاه قم و اصفهان در رابطه با این همایش مقاله‌ای ارائه نمود که در انتها برنامه با پخش اذان و نماز ظهر به پایان رسید.

۲-۲- پیام آیه‌الله العظمی مظاهری به کنگره بزرگداشت آیه‌الله العظمی علامه شفتی رحمته

حضرت آیه‌الله مظاهری در پیامی به همایش بزرگداشت آیه‌الله العظمی سید محمدباقر شفتی قدس سره الشریف، تصریح کردند: این فقیه پاک‌نهاد، از زمره استثنائات تاریخ فقهای شیعه است که با آگاهی از اختیارات و مسئولیت‌ها و ولایت فقیه جامع‌الشرایط، به اصلاح اجتماع و مقابله با بیگانگان پرداخت و به‌خوبی نشان داد که در جایگاه فقاقت و مرجعیت، هرگز مصالح اجتماع و ملت اسلامی را نادیده نمی‌انگارد و از این حیث باید سید حجة‌الاسلام را یکی از مصادیق روشن فقیهان شجاع و بصیری دانست که تا حدی که برای او ممکن گردیده، نظریه ولایت فقیه را عملاً اجرا نموده و با تمام قدرت، رسالت فقاقتی خود را به انجام رسانیده است. متن پیام معظم‌له بدین شرح است:

بسم الله الرحمن الرحيم

همایش بزرگداشت و تجلیل از مقام والای علامه عالی‌مقام و حجة‌الاسلام علی‌الاطلاق مرحوم آیه‌الله العظمی سید محمدباقر شفتی قدس الله نفسه الزکیه که در یکصد و هفتاد و چهارمین سال ارتحال آن فقیه عظیم‌القدر و در مسقط‌الرأس ایشان به اهتمام امام جمعه محترم و مسئولان گرامی شهرستان طارم برپا گردیده است، اقدامی قابل تحسین و مصداق تعظیم شعائر الهی که نشأت گرفته از تقوای قلوب است، می‌باشد. عالم بی‌همتایی چون سید حجة‌الاسلام، نه تنها متعلق به طارم و روستای چرزه که مسقط‌الرأس اوست و یا شفت که محل بالیدن و رشد نوجوانی ایشان است و یا اصفهان که دیار مرجعیت تامه و مدفن و مزار آن بزرگوار است، بلکه متعلق به عالم تشیع و بلکه جهان اسلام است و عظمت علمی و عملی چنین کسانی هیچ‌گاه محدود در یک منطقه و دیار نخواهد شد.

آنچه در زندگی سراسر درخشان ایشان، مایه اعجاب و عبرت و درس‌آموزی

است، نخست تلاش و مجاهدت والای علمی آن بزرگوار در دوران طولانی تحصیل است که با هجرت به اعتبا مقدسه و از کربلای معلی آغاز و سپس در نجف اشرف و کاظمین و بعد از آن در قم و کاشان ادامه می‌یابد و در این دوران، درک محضر فقهاتی و مدرسه علمی و عملی اعلام و اساطین عالم اسلام که هر یک به تنهایی خورشید تابناک فقهت و فضیلت بوده‌اند، از سید حجة الاسلام، شخصیتی در درجه اعلاى علمی و تربیتی می‌سازد.

عالمان بی‌نظیری مانند علامه طباطبایی، صاحب ریاض المسائل و حضرت وحید بهبهانی و سید الطائفة بحرالعلوم و علامه شیخ جعفر کاشف‌الغطاء و علامه سید محسن اعرجی و میرزای قمی صاحب قوانین و ملا مهدی نراقی صاحب جامع السعادات، شخصیت‌های نادر عالم تشیع‌اند که سید حجة الاسلام محضر علمی و عملی آنان را به‌خوبی درک نموده است و البته چنین افتخاراتی، در تاریخ بشریت، به کم‌تر کسانی عنایت شده است؛ ذلك فضل الله يؤتیه من یشاء والله ذوالفضل العظیم.

گویی اراده بالغه خداوند تعالی بر این تعلق گرفته بود که با تربیت چنین شخصیت باعظمتی، حوزه علمیه کهن و باسابقه اصفهان تجدید حیات و احیا گردد، حوزه‌ای که پس از دوران صفویه در طی یک قرن، بر اثر استیلای مخالفان و معاندان مذهب حقه تشیع، از آن رونق بی‌نظیر افتاده بود و دوره سخت و طاقت‌فرسای فترت را پشت سر گذارده بود، به دست سید حجة الاسلام و یار همراه و صدیق قرین او یعنی مرحوم آیه‌الله العظمی علامه حاج محمدابراهیم کلباسی رحمته‌الله که او نیز آیتی از آیات باهره حق تعالی بود، حیات و رونق دوباره خود را بازیافت و بدین سبب باید به حق، این دو بزرگوار را در سلسله مجددان حوزه علمیه باعظمت اصفهان که سابقه طولانی آن به بیش از یک‌هزار سال و بلکه به دوران امامت و عصمت می‌رسد، دانست و این نیز بی‌شک، افتخاری دیگر در کارنامه درخشان سید حجة الاسلام به‌شمار می‌آید.

در این دوران، مجلس درس و بحث علمی ایشان، شاگردان بزرگی نظیر صاحب روضات الجنات و صاحب قصص العلماء و علامه حاج محمدجعفر آبداه‌ای رحمته‌الله را پرورش داد و موسوعه بزرگ فقهاتی آن فقیه بزرگوار یعنی مطالع الانوار فی شرح شرایع الاسلام که از افتخارات کارنامه فقه شیعه به‌شمار می‌رود گوشه‌هایی از رونق دوباره حوزه علمیه اصفهان در دوره چهل ساله حضور سید در این دیار است.

و از دیگر سجایای بی‌بدیل سید حجة الاسلام، اهتمام والای ایشان در اقامه حق و

امر به معروف و نهی از منکر و مبارزه با فساد و بدعت‌های اجتماعی و مقابله با زورگویان و ستمگران و بازستاندن حقوق مظلومان و تحقیر ظالمان و حاکمان مستبد و شاهان زورگو و مبارزه با تسلط بیگانگان و رسیدگی بی‌حد و اندازه به مستمندان و محرومان و دستگیری از آنان و سایر خدمات عظیم اجتماعی است که از بدو ورود به اصفهان تا دوره ریاست تامه و مرجعیت ایشان استمرار داشته و بی‌هیچ ملاحظه و محافظه‌کاری و علی‌رغم مخالفت‌ها و کارشکنی‌های شاهان و حاکمان جور، انجام می‌پذیرفت و در این راه، آن بزرگوار ملامت ملامت‌گران و حاسدان و مخالفان را به جان می‌خرید و به مصداق «یجاهدون فی سبیل الله ولا یخافون لومة لائم» به وظیفه شرعی و اجتهادی خود، قیام و اقدام می‌نمود و از این حیث، این فقیه پاک‌نهاد، از زمره استثنائات تاریخ فقه‌های شیعه است که با آگاهی از اختیارات و مسئولیت‌ها و ولایت فقیه جامع الشرائط، به اصلاح اجتماع و مقابله با بیگانگان پرداخت و به‌خوبی نشان داد که در جایگاه فقاهت و مرجعیت، هرگز مصالح اجتماع و ملت اسلامی را نایده نمی‌انگارد و از این حیث باید سید حجة الاسلام را یکی از مصداق روشن فقیهان شجاع و بصیری دانست که تا حدی که برای او ممکن گردیده، نظریه ولایت فقیه را عملاً اجرا نموده است و با تمام قدرت، رسالت فقاهتی خود را به انجام رسانیده است و طبعاً چنین شخصیتی از گزند بی‌مهری‌های تاریخ‌نویسان نیز در امان نخواهد بود، چنان‌که درباره این فقیه والا قدر نیز در برخی از منابع تاریخی و کتب تراجم، قضاوت‌های سطحی و توأم با بی‌انصافی و شتاب‌زدگی ملاحظه می‌شود، که امیدواریم با تلاش مشکوری که در این همایش و نظایر آن صورت می‌پذیرد، این‌گونه بی‌مهری‌های تاریخی تا حدی برطرف گردد و غبار شبهه و اشتباه از صورت و سیرت خدمت‌گزاران واقعی دین مبین و رهبران معنوی متدینان زدوده شود.

اگر همایش حاضر، قدمی در این راه خطیر بردارد و به تجلیل صرف از شخصیت عدیم‌النظیر آیه‌الله العظمی سید محمدباقر شفتی قدس سره القدوسی بسنده ننماید و برخی از تیرگی‌های تاریخی در زندگانی درخشان این حجت حقیقی اسلام را روشن گرداند، بی‌تردید خدمتی بزرگ به آستان فقاهت و روحانیت کرده است و در این صورت، به هدف اصلی خود دست یافته است. امید است با لطف خداوند تعالی و توجه و دقت پژوهشگران و سخنرانان محترم چنین گردد. ان شاء الله. از همه مسئولان و برگزارکنندگان این همایش و شما شرکت‌کنندگان محترم تقدیر و تشکر می‌نمایم و توفیقات همگان را از خدای متعال

خواستارم.

والسلام عليكم ورحمة الله وبركاته

حسین مظاہری

۲۱ ربیع الثانی ۱۴۳۴ - ۱۴ اسفند ۱۳۹۱

۲-۳- فهرست انتشارات کتابخانه مسجد سید حجة الاسلام شفتی رحمته:

- ۱- مطالع الانوار فی شرح شرایع الاسلام، تألیف حاج سید محمدباقر شفتی معروف به حجة الاسلام (۵ مجلد).
- ۲- تحفة الابرار الملتقط من آثار الأئمة الأطهار عليهم السلام، تألیف حاج سید محمدباقر شفتی معروف به حجة الاسلام (در احکام نماز - ۲ جلد).
- ۳- الرسائل الرجالية، تألیف حاج سید محمدباقر شفتی معروف به حجة الاسلام (۱ جلد) با تحقیق جناب حجة الإسلام و المسلمین سید مهدی رجائی به چاپ رسیده.
- ۴- اقامة الحدود فی زمن الغيبة، تألیف حاج سید محمدباقر شفتی معروف به حجة الاسلام (۱ جلد) با تحقیق حجة الإسلام والمسلمین سید مهدی موسوی شفتی به چاپ رسیده.
- ۵- بیان المفآخر، در شرح حال حجة الاسلام شفتی، تألیف مرحوم سید مصلح الدین مهدوی (۲ جلد).
- ۶- پرسش‌ها و پاسخ‌ها پیرامون عقائد شیخیه، تألیف حجة الاسلام شفتی رحمته (۱ جلد).

۳- حاجی کلباسی

آیه الله حاج شیخ محمد ابراهیم کرباسی (کلباسی) از شخصیت‌های بزرگ علمی و فقهی تشیع در قرن سیزدهم و اعلام حوزه علمیه ی اصفهان می باشد. آیه الله میرزا محمد تنکابنی که از شاگردان اوست در قصص العلماء در وصف او آورده است: «حاجی محمد ابراهیم بن محمد حسن کرباسی... از صناید علماء و رئیس جماعت فضلاء و مسلم کل»^{۶۵} و صاحب روضات می نویسد: « بدر الحاج محمد ابراهیم بن محمد حسن الخراسانی الکاخی الکرباسی هو فی الحقیقة مصدر العلوم و الحکم و الآثار و مرکز دائرة الفضلاء النبلاء الأحابار و قطب الشریعة الذی علیها المدار فی هذه الاعصار و رکن الشیعة و شیخها الجلیل المنزلة و المقدار»^{۶۶} و در غرقاب آمده: « العالم الربانی و المحقق الصمدانی علامة دهره و زمانه، وحید عصره و أوانه المولی الذی لم یسمح

۶۵. محمد تنکابنی، قصص العلماء، ص ۱۱۳.

۶۶. سید محمدباقر خوانساری، روضات الجنات.

بمثله الايام و القمقام الذى عقت عن انتاج شكله الاعوام، صاحب النفس القدسية الحاج محمد ابراهيم الكلباسى اعلى الله مقامه و اسكنه دارالمقامة».^{۶۷} در اعلام اصفهان آمده است که ایشان: عالمی زاهد عابد و رع تقی بلکه زهد و اعبد و اورع و اتقای علمای زمان بوده.^{۶۸}

۳-۱- آثار علمی و تألیفات حاجی کلباسی

۱- کتاب «شوارع الهدایة» که شرح بر کفایة الاحکام مرحوم سبزواری است؛ و این کتاب از اول طهارت تا اواخر غسل حیض و از اول صلاة تا نماز جمعه قریب پنجاه هزار بیت به حد ظهور و بروز رسیده و سبب این که کفایه را برای شرح نمودن انتخاب کرده آن بوده که به زیارت حضرت معصومه علیها السلام مشرف شده و مرحوم میرزای قمی ایشان را ترغیب فرموده تا آنجا که می فرماید: اگر ممکن بود خود مشغول به آن می شدم. لذا پس از مراجعت از قم شروع به آن فرموده، کما این که خود آن مرحوم در اول کتاب به آن اشاره نموده است.

۲- «إشارات الاصول در علم اصول» در دو جلد به طبع رسیده است. در ابتدای خاتمه‌ی اشارات فرموده است: «شروع کردم در این کتاب در حالی که مشرف به پنجاه سالگی بودم و تمام کردم آن را در حالی که سنم از هفتاد می گذشت». آیه الله میرزا محمد تنکابنی که از تلامیذ حاجی کلباسی است در وصف این کتاب آورده که دارای فصاحت و بلاغت و سلاط و جزالت و عبارات مشکله و فاضلانه می باشد. همچنین آورده است: «من از آن جناب شنیدم که می فرمود: من سی سال کتاب اشارات را تألیف نمودم».

۳- «منهاج الهدایة إلى احکام الشریعة»، این کتاب مشتمل بر جمیع ابواب فقه غیر از قصاص و دیات و مقداری از حدود است. و این کتاب با حواشی که خود آن مرحوم بر آن نوشته تقریباً سی هزار بیت است. این کتاب که در سه مجلد است از مهم ترین آثار ایشان در فقه و هم سنگ اشارات در اصول شمرده شده است. آورده اند که نگارش آن نزدیک بیست سال طول کشیده و مؤلف به استثنای برخی از ابواب حدود و دیات، مابقی را تکمیل نموده است.

۴- «نقد الاصول»، که آن را قریب هشتاد هزار بیت یاد کرده اند.

۵- «ارشاد المسترشدين»، در فقه و به زبان فارسی است. ارشاد دارای یک مقدمه، چهار مقصد و یک خاتمه است و مشتمل بر تمام عبادات و بخشی از مکاسب است.

۶- «نخبه»، این کتاب فارسی و منتخب از کتاب ارشاد است و بیست تن از فقهای شیعه را یاد کرده اند که بر آن حاشیه زده اند. از جمله شیخ انصاری و میرزای شیرازی.

۶۷. سید محمد مهدی موسوی شفتی، (با تحقیق مهدی باقری سیانی، محمود نعمتی)، غرقاب، ص ۲۲۳.

۶۸. سید مصلح الدین مهدوی، اعلام اصفهان، ج ۱، ص ۱۹۷.

۷- مناسک حج.

۸- أجوبة المسائل.

۹- «الإيقاظات»، نقل شده که این کتاب مشتمل بر فوائد و تحقیقات و حل برخی غوامض است.

۱۰- رساله‌ای در صحیح و اعم.

۱۱- رساله‌ای در حرمت کشیدن قلیان در ایام ماه مبارک رمضان. و این رساله جواب ایشان است به

سؤال فتحعلی شاه قاجار راجع به کشیدن قلیان در ماه مبارک رمضان، که مرحوم حاجی به زبان عربی نگاشته است.

۱۲- رساله‌ای در عدم جواز تقلید میت ابتداءً و جواز بقاء بر تقلید میت؛ این رساله به خط مؤلف در

کتابخانه‌ی صاحب تذکرة العظیمیة از احفاد مؤلف موجود است.

۱۳- رساله‌ای در مراد از کلمه‌ی «لابأس» در روایات.

۱۴- رساله‌ی احکام نماز یا تبصره که توسط یکی از شاگردان ایشان گردآوری شده.

۳-۲- فهرست مقالات همایش علامه حاجی کلباسی

جناب آقای احسان اسداللهی دهقی

۱- حاج محمدابراهیم کلباسی و تحولات

اجتماعی اصفهان در دوره‌ی محمدشاه قاجار

پژوهشگر محترم مهدی نجار اعرابی

۲- مروری اجمالی بر معماری مقبره‌ی علامه

کلباسی

حجة الإسلام و المسلمین مهدی باقری سیانی

۳- مؤلف انیس اللیل در آمالی معلم حبیب‌آبادی

محقق گرانقدر جويا جهانبخش

۴- نگاهی به راسله‌ی بیان کیفیت زیارة عاشوراء

حسین حلبیان

۵- نگرشی در حیات و آثار و برخی آراء فقهی

و اصولی صاحب اشارات و صاحب هدایه

پژوهشگر حوزه‌ی دین جناب آقای محمدجعفر

۶- شیخ أحمد احساسی و برخوردهای مختلف

رضایی

علمای اصفهان با وی

دکتر محمدحسین ریاحی

۷- مسجد حکیم (جامع جورجیر) مرکز

فعالیت‌های عبادی علمی خاندان کلباسی

محقق گرامی سید محمدرضا شفتی

۸- نجمین مضمین (بررسی روابط میان دو علام

و مرجع معاصر مرحومین حاجی کلباسی و سید

حجة الإسلام)

- ۹- حاجی کلباسی و سید محمدباقر شفتی
۱۰- نویافته‌هایی درباره‌ی حاج ملا هادی سبزواری شاگرد حاجی کلباسی
۱۱- شرح حال حاج میرزا رضا کلباسی (مرآة المصنف فی أحوال المؤلف)
۱۲- آراء و دیدگاه‌های حاجی کلباسی در رساله‌ی سؤال و جواب
۱۳- مبحث استخاره و رأی حاجی کلباسی
۱۴- معتمدالدوله‌ی گرجی و کلباسی‌ها
۱۵- دگرگونی‌های فکری و فرهنگی اصفهان در عصر حاج ابراهیم کلباسی
۱۶- تأملاتی نقدگونه در عدم جواز تقلید میت از دیدگاه محقق کلباسی
۱۷- اشاراتی درباره‌ی اشارت الاصول
۱۸- سه آیه تقدیم به سه نسل از خاندان حاجی کلباسی
۱۹- گره‌گشای راز
۲۰- شخصیت‌های تاریخی و علمی در پیرامون مسجد - مدرسه‌ی حکیم اصفهان
- محقق گرامی مجید غلامی
حجة الإسلام و المسلمین علی صدراپی خوئی
محقق گرانقدر رحیم قاسمی
دکتر علی کرباسی‌زاده
دکتر فهیمه کلباسی اصفهانی
دکتر حسین مسجدی
دکتر اصغر منتظرالقائم
دکتر حامد ناجی اصفهانی
محقق گرامی محمدحسین نجفی
آیه‌الله حاج شیخ هادی نجفی / ترجمه‌ی محقق گرامی محمود نعمتی
محقق گرامی محمود نعمتی
پژوهشگر حوزه‌ی معاصر و تاریخ جناب آقای محمدمهدی هوشیاری / مهندس سید مرتضی فرشته‌نژاد

۳-۳- برخی اشعار چاپ شده در مجموعه مقالات کنگره‌ی علامه‌ی حاجی کلباسی

- ۱- قصیده‌ای از بحر کامل از علامه سید عبدالستار حسنی که به اهتمام حاج شیخ هادی نجفی سروده شده. جهت آنکه إن شاء الله این قصیده به‌گونه‌ی صحیح و خالی از اغلاط ارائه شود مجدداً آن را به‌صورت کامل ذکر می‌کنیم:

فَخَرُّ الشَّرِيعَةِ قُطْبُهَا (الكلباسی) مِنْهُ الزَّمَانُ مُعَطَّرُ الْأَنْفَاسِ
أَلْعِلْمُ قَدَمُهُ مَعَ التَّقْوَى إِذَا مَا غَيْرُهُ قَدْ قَدَمْتَهُ (کراسی)

فَ (مقام إبراهيم) مرفوعُ الذُّرى
تمضى السنونَ وذِكْرُهُ ذاكى الشِّدا
سلطانُ أربابِ الفِقاهاةِ مُفتدى الـ
إنْ يُفتَ أذعنتِ الوِعاةُ لِحكْمِهِ
وَإِذَا أقرَّ أناملاً مِنْهُ على
آثارُهُ هنَّ الشُّهُودُ لَهُ بما
فلَكمَ بِها كَشَفَ العِطا عن مُبهمِ
أولاهُ ذوالآلاءِ كُلِّ فضيلةِ
ومَداهُ فى المعقولِ والمنقولِ قد
بمُذابِ إبريزِ النُّصارِ^{٦٩} يراعُهُ
ويغوصُ فى لُججِ العُلومِ ليصطَفى
يجرى بِمِضمارِ الحِجاجِ مُجَلِّياً
يزِنُ الأدلَّةَ عَثَّها وَسَمِينِها
وَيُمَيِّزُ الآراءَ تَمييزَ امرئِ
وَبِحَسْبِهِ أنْ كانَ شَيْخَ شريعةِ الـ
يَدْعُو إلى دِينِ الهدى وَوِلاءِ مَنْ
آلِ النِّبىِّ أُمَّةِ الحَقِّ الألى
مَنْ قاسَهُمْ بِسِواهُمُ مِنْ سائِرِ الـ
لازالتِ الأيَّامُ تَنسُرُ فَضْلَهُ

بَيْنَ البَرِيَّةِ ساطِعِ النَّبراسِ
كالرَّوضِ نَفاحاً بِطِيبِ الآسِ
عُلَماءُ طُوذُ المَكْرَماتِ الرَّاسِ
بِتَيْقُنٍ ما فِيهِ مِنْ وَسْواسِ
رَقٍ، نَثْرَنَ الدَّرَّ فى القِرطاسِ
أولاهُ مِنْ نَعْماءِ رَبِّ النَّاسِ
بِسَدِيدِ فِكْرٍ مُحْكَمِ الآساسِ
فَعَداهُ اسْمُهُ مُتَأَلِّقَ الأقباسِ
حازَ النُّصابَ وَجازَ كُلَّ قِياسِ
يَهْمى لِدَى التَّحْرِيرِ لا الأَنْقاسِ^{٧٠}
مِنْها جِواهِرَ - فُقنَ - ذاتِ نَفاسِ
فى زَكْنِ خِرْيَتِ وَحَدَقِ نطاسِ^{٧٢}
بِ (المستقيم) لَها مِنْ (القِسْطاسِ)
مُتَفَنِّنِ ذِى خَيْرَةٍ وَمِرَاسِ
إِسْلامِ مَعَ حَزْمٍ وَشِدَّةِ باسِ
طَهَّرُوا مِنَ الأَرْجاسِ والأُدناسِ
قَدِ أُنْبَتُوا لِلدِّينِ خَيْرَ غِرَاسِ
مَخْلوقِ قاسِ النُّورِ بالدِّيماسِ^{٧٣}
ما أُتِبَعَتْ غُدواتُها بِأَماسِ

٦٩. إبريز النُّصار: الذهب الخالص.

٧٠. الانتقاس: جمع النُّقس وهو الجير، المداد.

٧١. ذات نفاس: ذات نفاسة.

٧٢. زَكْنِ خِرْيَتِ: أى ذكاء دليل حاذق، والنطاسى: هو الخبير العارف بالأشياء ومنه قيل للطبيب: النطاسى

٧٣. الدِّيماس: الظُّلْمَة.

۲- تاریخ وفات شیخ محمدتقی صاحب حاشیه که متأسفانه هر دو مصرع آن مرخم و ناقص چاپ شد و صحیح به شکلی است که گذشت.^{۷۴}

۳- اشعاری از دیوان اسرار همراه با حواشی^{۷۵}

۴- اشعاری از احمد خسروآبادی متخلص به «انجم»^{۷۶}

۵- اشعاری پارسی کتابت شده توسط عبدالعلی سبزواری^{۷۷}

۶- دو ماده تاریخ برای تألیف آنیس اللیل و چاپ مجموعه‌ی مزبور^{۷۸}

۷- تاریخ وفات حاج میرزا رضا کلباسی سروده شده توسط فضل‌الله اعتمادی (برنا):^{۷۹}

زد رقم سال وفاتش برنا: یار کلباسی ما باد رضا

۸- تاریخ وفات میرزا یحیی مدرس بیدآبادی سروده شده توسط معلم حبیب‌آبادی

بی تاریخ سال او معلم به جایی بد ز اهل علم مضمون

که داخل شد یکی ناگاه و گفتا (حیوة از مرگ یحیی یافت اکنون)

و تاریخ وفاتش سروده‌ی وحید دستگردی

ز روح القدس تاریخ وفاتش خواستم گفتا: شده جا در جنان جاودانی عید نوروزش

و سه ماده تاریخ وفات از میرزا حسن‌خان جابری که یکی از آنها^{۸۰} چنین است:

واحد جاء من العرش وقال: (لم یمت یحیی و یحیی مأثره)

۸- اشعاری در مدح حاج میرزا رضا کلباسی از جناب ملا حیدر صلواتی سده‌ای^{۸۱} با این مطلع:

ای در دریای علم و معرفت ای سحاب حلم و کان معدلت

۹- اشعار عارفانه و عاشقانه‌ای که به انتخاب جناب استاد محمود نعمتی در مقاله‌ی گره‌گشای راز و

استجابت نیاز آورده شده از جمله این رباعی از حضرت امام خمینی:^{۸۲}

---

۷۴. مجموعه مقالات کنگره‌ی علامه‌ی حاجی کلباسی، ص ۱۰۷.

۷۵. همان، ص ۲۱۴-۲۲۱.

۷۶. همان، ص ۲۲۲-۲۲۴.

۷۷. همان، ص ۲۲۸-۲۳۱.

۷۸. همان، ص ۲۷۴-۲۷۵.

۷۹. همان، ص ۲۷.

۸۰. همان، ص ۲۸۳ و ۲۸۴.

۸۱. همان، ص ۲۹۶ و ۲۹۷.

ابروی تو قبله‌ی نمازم باشد   یاد تو گره‌گشای رازم باشد
از هر دو جهان برفکنم رویِ نیاز   گر گوشه‌ی چشمت به نیازم باشد
و سروده‌ای از ملا احمد نراقی^{۸۳} با این مطلع:
خیمه زد چون در دلت سلطان عشق   ملک دل گردید شهرستان عشق

۳-۴- کتب ارائه شده به مناسبت کنگره‌ی بزرگداشت حاجی کلباسی

۱- «نخبه» رساله‌ی عملیه‌ی فارسی حاج کلباسی که به همراه با نظرات چهارده تن از مراجع و فقهای بزرگ شیعه در حاشیه‌ی آن توسط مؤسسه‌ی امیرکبیر تهران با تصحیح و تحقیق محققان گرانقدر مهری مهریزی و محمدحسین درایتی در سال ۱۳۹۰ به چاپ رسیده است.

عبارتی از این رساله چنین است: اما زن پس واجب نیست بر او جهر بلکه مخیر است در میان جهر کردن و اخفات نمودن، در موضعی که واجب بود بر مرد جهر، هرگاه علم به شنیدن نامحرم نداشته باشد و اگر علم داشته باشد احوط آن است که جهر نکند، هرچند در لازم بودن آن شک هست و در موضعی که لازم است اخفات نمودن بر مرد احوط و جوب اخفات است بر زن بلکه آن خالی از رجحان نیست.^{۸۴}

۲- «نسخه‌شناسی آثار علامه کلباسی و ابوالمعالی» که به کوشش جناب آقای سید محمدحسین حکیم به سال ۱۳۹۰ در تهران به چاپ رسیده است.

۳- «نصایح و اجازات علامه محمدابراهیم کلباسی» که با تحقیق جناب آقای محمد کلباسی و با مقدمه‌ی جناب آقای حسین کلباسی اشتری دبیر کنگره به سال ۱۳۹۱ توسط نشر دانش حوزه به چاپ رسیده است. عبارتی از کتاب: إن شرف العلم وفضله من بین الأعمال ما لا یخفی علی ذی مسکة فلا ینبغی للعاقل ترکه الإهتمام فی تحصیله.^{۸۵}

۴- «صاحب اشارات» در احوالات علامه آیه‌الله العظمی حاجی محمدابراهیم کلباسی، اثر دکتر علی کرباسی‌زاده اصفهانی که به سال ۱۳۹۱ توسط نشر دانش حوزه به چاپ رسیده.

---

۸۲. همان، ص ۴۱۹.

۸۳. همان، ص ۴۳۲.

۸۴. نخبه، ص ۱۹۰.

۸۵. نصایح و اجازات، ص ۲۶.

۵- «مشاهیر مزار علامه ابوالمعالی کلباسی» تألیف شده توسط دکتر علی کرباسی زاده اصفهانی که در سال ۱۳۸۴ توسط انتشارات کانون پژوهش و با همکاری مجموعه‌ی فرهنگی و تاریخی و مذهبی تخت فولاد اصفهان به چاپ رسیده.

۶- «علامه حاجی کلباسی در کتب تراجم و رجال» که با تحقیق آقایان محمد کلباسی و علی کرباسی زاده اصفهانی به سال ۱۳۹۱ توسط نشر دانش حوزه منتشر شده.

۷- «خاندان کلباسی» شرح احوال علامه محمدابراهیم کلباسی پدر و اولاد و احفادش، تألیف آیه‌الله حاج شیخ محمد کلباسی حائری، با مقدمه تعلیقات و اضافات آقایان شیخ محمدعلی نجفی کلباسی و علی کرباسی زاده اصفهانی. این اثر به سال ۱۳۸۱ توسط کانون پژوهش به چاپ رسید، و در سال ۱۳۹۱ توسط نشر دانش حوزه به مناسبت کنگره‌ی بزرگداشت علامه حاجی کلباسی مجدداً به چاپ رسیده.

۸- «منهاج الهدایة إلى أحكام الشریعة» تألیف علامه محمدابراهیم کلباسی که با تحقیق جناب آقای محمد کلباسی به سال ۱۳۹۱ توسط نشر دانش حوزه و به مناسبت کنگره‌ی بزرگداشت علامه کلباسی به چاپ رسیده است.

عبارتی از منهاج الهدایة؛ هدایة: صلاة الطواف رکعتان مشروطة بشرايط الیومیة وتجب بعد الطواف الواجب، وتستحب بعد المستحب.^{۸۶}

۹- «نفحات اللیل» در شرح دعای کمیل تألیف آیه‌الله حاج شیخ محمدرضا کلباسی که با تحقیق جناب حاج شیخ احمد کلباسی به سال ۱۳۹۱ توسط نشر دانش حوزه تجدید چاپ شده است. عبارتی از نفحات اللیل: در شرح این فقره از دعای کمیل «ولا تعجلنی بالعقوبة علی ما عملته فی خلواتی»:

ایفاظ: بدان که از فقرات دعا و سایر اخبار استفاده می‌شود تعجیل در عقوبات دنیوی دو قسم است: یکی آن است که عجله در عقوبت می‌شود پیش از عقوبت اخروی به واسطه‌ی بزرگی معصیت، بدون آنکه تأثیر در رفع عقوبت اخروی یا تخفیف او داشته باشد. قسم دوّم: آن است که عقوبات دنیوی برای خالص نمودن و پاک شدن اوست از همه‌ی کدورات مانند گداختن طلا در بوتّه برای خالص نمودن او از همه‌ی غش‌ها. و ظاهر این است که مراد از عدم عجله در عقوبت، همانا قسم اول باشد.^{۸۷}

۸۶. منهاج الهدایة، ص ۱۷۲.

۸۷. نفحات اللیل، ص ۱۵۸.

۱۰- «سه رساله در فقه و اصول» اثر علامه محمدابراهیم کلباسی که با تحقیق جناب آقای محمد کلباسی در یک مجلد به سال ۱۳۹۱ توسط نشر دانش حوزه به چاپ رسیده. این سه رساله عبارتند از:

- ۱- رساله اصولیة فی الصحیح والأعم
- ۲- رساله فقهیة فی تقلید المیت
- ۳- رساله فقهیة فی حرمة الغلیان فی شهر رمضان

و در نهایت این سه رساله، رساله‌ی عدم مفطرت تنن از جناب شیخ محمدتقی رازی نجفی اصفهان آورده شده است.

عبارتی از رساله‌ی حرمة الغلیان فی شهر رمضان:

فروع:

الأول: هل يجب القضاء بالدخان أو القضاء والكفارة معاً؟

الظاهر الثاني، ووجهه يظهر بما مرّ.

الثاني: هل تعتبر الغلظة في الغبار؟

الظاهر المحرم إن كان المراد منها ما فوق الإحساس للإطلاق وإلا فتعتبر لعدم صدق الموضوع وكذا الحكم في الدخان لما ظهر ممّا مرّ.

الثالث: إن النجار يلحق بالغبار كالدخان والمستند المستند والتقييد والإطلاق كما مرّ.^{۸۸}

۱۱- مجموعه مقالات برگزیده‌ی کنگره‌ی بزرگداشت علامه حاجی کلباسی که به کوشش دکتر علی کرباسی‌زاده اصفهانی، به طبع رسیده و حاوی ۲۰ مقاله‌ی برگزیده است این اثر به سال ۱۳۹۱ توسط نشر دانش حوزه به چاپ رسید.

به پایان رسید در ۱۳ محرم الحرام ۱۴۳۵

ایام سوگواری سید الشهداء حسین بن علی بن ابی طالب علیه السلام

---

۸۸. سه رساله، ص ۳۲۷ و ۳۲۸.